

Η έννοια της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση: Εξέλιξη και προσεγγίσεις

Ανδρέας Θεοδωρίδης, Μαίρη Κουτσελίνη

Εισαγωγή

Η Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση (ΕΔΕ) συνιστά ένα θέμα ιδιαίτερα σημαντικό για την εκπαίδευση στην Ευρώπη του 21ου αιώνα, καθώς αφορά έναν καίριας σημασίας στόχο τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) όσο και του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το άνοιγμα των εκπαιδευτικών συστημάτων ώστε να αποκτήσουν ή/και να αναπτύξουν περαιτέρω, με τον πιο κατάλληλο για κάθε κράτος τρόπο, μια νέα διάσταση, την ευρωπαϊκή, είναι μια από τις κυριότερες προκλήσεις του νέου αιώνα για τα ευρωπαϊκά κράτη.

Η υλοποίηση του στόχου αυτού δεν είναι εύκολη υπόθεση, εφόσον αυτή απαιτεί βαθιές τομές και ριζικές αλλαγές σε πλείστους τομείς της εκπαίδευσης. Η εννοιολογική σύγχυση και οι διαφορετικές απόψεις για τις εμφάσεις και τον τρόπο υλοποίησης της ΕΔΕ προσθέτουν επιπρόσθετες δυσχέρειες σε αυτή την προσπάθεια.

Φιλοδοξία του άρθρου αυτού είναι, μετά από μια σύντομη παρουσίαση της εξέλιξης του ενδιαφέροντος των κατά καιρούς ευρωπαϊκών κοινοτήτων για την εκπαίδευση, να συνθέσει τις κυριότερες απόψεις και προσεγγίσεις για την ΕΔΕ και να συμβάλει στην εννοιολογική αποσαφήνιση.

Ευρωπαϊκές κοινότητες και εκπαίδευση

Η ιστορία της πολιτικής των ευρωπαϊκών κοινοτήτων αναφορικά με τα θέματα εκπαίδευσης και κατάρτισης είναι μια πορεία αναζήτησης ισορροπιών ανάμεσα στις εξουσίες των Βρυξελλών και των κρατών-μελών. Μολονότι η ανάμειξη και οι εξουσίες της ΕΕ έχουν σταδιακά αυξηθεί σημαντικά και αποτελούν πλέον απτή πραγματικότητα (Pollack, 1994· Παντίδης & Πασιάς, 2004· Πασιάς, 2006), τα εκπαιδευτικά ζητήματα παραμένουν σε πολύ μεγάλο βαθμό στη δικαιοδοσία των κρατών-μελών (Commission of the European Communities, 1992, 1995· Field, 1997· Moschonas, 1998· Κακαβούλης, 1993· 1994). Αυτό όμως δεν είναι παντελώς ανεξέλεγκτο, μια και το γενικότερο πλαίσιο ανάπτυξης της εκπαίδευσης στην Ευρώπη καθο-

ρίζεται από ποικίλες συναποφάσεις των κρατών-μελών, όπως παραδείγμα-τος χάρη οι πυλώνες ανάπτυξης στην Ευρώπη και οι θεματικοί πυλώνες στα αναλυτικά προγράμματα. Παράλληλα, η χρηματοδότηση από την ΕΕ επη-ρεάζει την πορεία της εκπαιδευτικής πολιτικής ευρωπαϊκών χωρών, όπως δείχνει το παράδειγμα της Ελλάδας (Flouris & Pasias, 2003).

Η εξέλιξη του ενδιαφέροντος των Βρυξελλών για την εκπαίδευση και την κατάρτιση μπορεί να θεωρηθεί ότι διήλθε τρεις κυρίως φάσεις: Την περίοδο 1957-1976, από το 1976 ίσαμε το 1992 και από το 1992 ως τις αρχές του αιώ-να μᾶς (Field, 1997· Moschonas, 1998· Πασιάς, 2006). Οι διεργασίες μετά το 2000 ίσως να σηματοδοτούν ότι έχουμε πλέον εισέλθει σε μια νέα φάση.

Περίοδος 1957-1976

Στην ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης (1957) δεν γίνεται καμιά ουσιαστική αναφορά στην εκπαίδευση, ενώ γίνεται η πρώτη αναφορά σε «γενικές αρ-χές για την υλοποίηση μιας κοινής πολιτικής» με στόχο την επαγγελματική κατάρτιση, προκειμένου να επιτευχθεί «η αρμονική ανάπτυξη τόσο των εθνικών οικονομιών όσο και της κοινής αγοράς» (Άρθρο 128). Πολύ λίγα υλοποιήθηκαν αυτή την περίοδο 1957-1973 (Fields, 1997· Πασιάς, 2006) και αυτά εξυπηρετούσαν εμφανώς μόνο οικονομικές σκοπιμότητες (Moscho- nas, 1998· Κουτρούμπα, 1998)· η εκπαίδευση ήταν περίπου απαγορευμένος όρος στις ευρωπαϊκές αίθουσες συνεδριάσεων για αρκετά χρόνια (Σουμε- λής, 1995). Η πετρελαϊκή κρίση του 1973 κατέστη η αφορμή για έντονο προ- βληματισμό για την επίδραση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στην κοι- νωνική και οικονομική ανάπτυξη. Ακολούθησε το 1974 ένα μακροσκελές κείμενο της Επιτροπής για συνεργασία σε εκπαιδευτικά θέματα (CEC, 1974) και δύο χρόνια μεγάλης κινητικότητας. Αυτά οδήγησαν το 1976 στην πρώτη συνάντηση των Υπουργών Παιδείας και στο ψήφισμα με στόχο την προώθηση της συνεργασίας στη βελτίωση της ποιότητας της κατάρτισης-εκ- παίδευσης, την ανάπτυξη στενότερων εκπαιδευτικών δεσμών, τη βελτίωση της εκπαιδευτικής τεκμηρίωσης, της συνεργασίας στην τριτοβάθμια εκπαί- δευση, της αναγνώρισης ακαδημαϊκών τίτλων, της κινητικότητας μαθητών - εκπαιδευτικών - ερευνητών και των ίσων ευκαιριών μάθησης (Κακαβούλης, 1993, 1994· Moschonas, 1998· Παντίδης & Πασιάς, 2004). Τότε γίνεται και η πρώτη επίσημη αναφορά στην έννοια της Ευρωπαϊκής Διάστασης στην Εκπαίδευση (ΕΔΕ) (*Official Journal C 03, 19/02/1976*).

Περίοδος 1976-1992

Στα επόμενα χρόνια η αναφορά στην ΕΔΕ γίνεται ολοένα και πιο συχνή. Αρκετά κοινοτικά κείμενα κάνουν αναφορά σε θέματα που σχετίζονται με την προώθηση της ΕΔΕ, όπως: (α) η δήλωση της Στουτγάρδης (19/6/1983) για τη συνεργασία ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και τη βελτίωση της πληροφόρησης για την ιστορία και τον πολιτισμό της Ευρώπης, προκειμένου να καλλιεργηθεί στους νέους η ευρωπαϊκή συνείδηση, (β) η δήλωση του Fontainebleau (25-26/6/1984) για τη σημασία της προώθησης της κοινοτικής ταυτότητας, (γ) το κείμενο της Επιτροπής *ad hoc* Επιτροπής για την Ευρώπη των Πολιτών (Adonnino Report) (Μάρτιος 1985), στο οποίο προσδιορίστηκε η έννοια αυτή και προτάθηκε η συμμετοχή της νεολαίας στην οικοδόμηση της Ευρώπης, η εκμάθηση γλωσσών από μικρή ηλικία, η ανάπτυξη σχολικών ανταλλαγών και διακρατικών πρωτοβουλιών συνεργασίας (CEC, 1985a· CEC, 1985b· Σουμελής, 1995· Field, 1997), και (δ) η έγκριση της Ενιαίας Πράξης (1986), η οποία, παρόλο που επικρίθηκε για έλλειψη ουσιαστικής αναφοράς σε θέματα εκπαίδευσης και κατάρτισης (Moschonas, 1998), κατέστησε αναγκαία την ένταξη της ΕΔΕ στα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών-μελών. Όλα αυτά οδήγησαν στο Ψήφισμα του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας του Μάη του 1988, που αποτελεί σταθμό για την εξέλιξη της πολιτικής της ΕΕ για εκπαιδευτικά θέματα, καθώς ζητούσε δράση για προώθηση της ΕΔΕ στα σχολεία τόσο στο επίπεδο των κρατών-μελών όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στο ψήφισμα οι Υπουργοί τόνιζαν ότι σκοπός της ΕΔΕ ήταν:

να ενδυναμώνει στους νέους την αίσθηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας και να τους καταστήσει σαφή την αξία του ευρωπαϊκού πολιτισμού και των θεμελίων πάνω στα οποία οι λαοί της Ευρώπης σκοπεύουν σήμερα να στηρίξουν την ανάπτυξή τους, δηλαδή συγκεκριμένα τη διασφάλιση των αρχών της δημοκρατίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 6/7/1988, C177, σ. 5).

Τέσσερις βασικοί στόχοι είχαν τεθεί: (α) ενδυνάμωση της αίσθησης της ευρωπαϊκής ταυτότητας των νέων και ξεκαθάρισμα σ' αυτούς της αξίας του ευρωπαϊκού πολιτισμού και των θεμελίων πάνω στα οποία οι λαοί της Ευρώπης σκοπεύουν να στηρίξουν την ανάπτυξή τους σήμερα, ιδιαίτερα την

κατοχύρωση των αρχών της δημοκρατίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, (β) προετοιμασία των νέων για συμμετοχή στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Κοινότητας, (γ) συνειδητοποίηση από τη νέα γενιά των πλεονεκτημάτων αλλά και των προκλήσεων που αντιπροσωπεύει η Κοινότητα, και (δ) βελτίωση των γνώσεών τους για την κοινότητα και τα κράτη-μέλη (στις ιστορικές, πολιτιστικές, οικονομικές και κοινωνικές πτυχές τους) και συνειδητοποίηση της σημασίας της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας συνεργασίας (Mulcahy, 1994: 84). Είναι σαφέστατο από τα πιο πάνω ότι κυρίαρχο στοιχείο της ΕΔΕ, όπως αυτή διακηρύσσεται στο ψήφισμα τούτο, είναι ο πολιτικός - πολιτιστικός χαρακτήρας της.

Ταυτόχρονα, ανάμεσα στο 1986 και το 1991 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εγκαινίασε εννιά νέα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης για προώθηση αυτών των επιδιώξεων (Field, 1997· Σουμελής, 1995· Osler & Starkey, 1999). Μέχρι τότε, ωστόσο, δεν υπήρχε ουσιαστικά κανένας κοινοτικός ρόλος για θέματα προδημοτικής και δημοτικής εκπαίδευσης, στη μέση εκπαίδευση υπήρχε μόνο το πρόγραμμα LINGUA και τίποτε στην εκπαίδευση ενηλίκων (Field, 1997· Moschonas, 1998· Πασιάς, 2006).

Περίοδος 1992-2000

Η Συνθήκη Εγκαθίδρυσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 1992 καθόρισε τις αρμοδιότητές της στους τομείς της εκπαίδευσης (Άρθρο 126), της κατάρτισης (Άρθρο 127) και του πολιτισμού (Άρθρο 128). Το Άρθρο 126 απαιτεί από την ΕΕ να συνεισφέρει:

στην ανάπτυξη ποιοτικής εκπαίδευσης, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία ανάμεσα στα κράτη-μέλη και, αν απαιτείται, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών-μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση των εκπαιδευτικών συστημάτων καθώς και την πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία (CEC, 1992: 47).

Στόχοι της δράσης είναι η ανάπτυξη της ΕΔΕ, μέσω ιδίως της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των κρατών-μελών, η ενθάρρυνση της κινητικότητας φοιτητών και εκπαιδευτικών, η συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, η ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών για τα κοι-

νά προβλήματα των εκπαιδευτικών συστημάτων, η ενθάρρυνση της ανάπτυξης ανταλλαγών νέων και οργανωτών κοινωνικοοικονομικών δραστηριοτήτων, καθώς και της εκπαίδευσης εξ αποστάσεως). Το Άρθρο 126 επιτρέπει επίσης τη συνεργασία της ΕΕ και των κρατών-μελών με τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης. Σαφώς επίσης αποκλείει την εναρμόνιση των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων, συμπεριλαμβανομένων και των αναλυτικών προγραμμάτων. Ως διαδικασία εξάσκησης της κοινοτικής αρμοδιότητας καθορίζεται η «συναπόφαση» (Δαγγτόγλου, 1999· Field, 1997).

Στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης η Συνθήκη είναι κάπως πιο λεπτομερής. Το Άρθρο 127, ενώ αποκλείει την εναρμόνιση των νόμων και κανονισμών των κρατών-μελών, απαιτεί από την ΕΕ να εφαρμόσει «πολιτική επαγγελματικής κατάρτισης, που να στηρίζει και να συμπληρώνει τις δράσεις των κρατών-μελών, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών-μελών για το περιεχόμενο και την οργάνωση της επαγγελματικής κατάρτισης» (CEC, 1992: 48). Ενώ το Άρθρο 126 μιλά για «δράσεις ενθάρρυνσης» (incentive measures), το Άρθρο 127 αναφέρεται σε «μέτρα» για εφαρμογή της πολιτικής της.

Η βασική αρχή που χαρακτηρίζει τα δύο αυτά άρθρα, όπως και το Άρθρο 128, που αφορά τον πολιτισμό και ακολουθεί παράλληλη διατύπωση, είναι η αρχή της επικουρικότητας (subsidiarity), η οποία από νομικής πλευράς είναι ακόμα ασαφής (Lenaerts, 1994· Δαγγτόγλου, 1999). Το Άρθρο 3β της Συνθήκης σημειώνει ότι σε ζητήματα που δεν εμπίπτουν στην αποκλειστική αρμοδιότητά της η Κοινότητα αναλαμβάνει δράση μόνο εφόσον και στο βαθμό που οι στόχοι της προτεινόμενης δράσης δεν μπορούν να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη-μέλη και μπορούν να επιτευχθούν καλύτερα από την Κοινότητα.

Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Field (1997), με τη Συνθήκη αυτή η ΕΕ διευκρίνισε την κατάσταση και επέκτεινε κι επίσημα τις αρμοδιότητές της σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης, από την προσχολική ηλικία μέχρι την εκπαίδευση ενηλίκων, πράγμα που έχει και μεγάλη συμβολική σημασία. Αυτό ενισχύει ουσιαστικά και τη βάση στην οποία στηρίζονται τα κοινοτικά προγράμματα στους τομείς της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. Η Συνθήκη επίσης ενίσχυσε τα σύνορα ανάμεσα σε εκπαίδευση και κατάρτιση, όπως φαίνεται και στα δύο ξεχωριστά προγράμματα, ΣΩΚΡΑΤΗΣ για

την εκπαίδευση και LEONARDO DA VINCI για την κατάρτιση, που ακολούθησαν. Επιπρόσθετα, με τα άρθρα παραμερίστηκε η ανάγκη οι εκπαιδευτικές της πολιτικές να στηρίζονται αποκλειστικά σε οικονομικές επιπτώσεις, όπως ίσχυε σε μεγάλο βαθμό μέχρι τότε.

Οι θέσεις της Επιτροπής αναφορικά με το Άρθρο 126 εκφράστηκαν το 1993 με την Πράσινη Βίβλο (Green Paper) για την ΕΔΕ, η οποία υποστήριζε ότι το ενδιαφέρον της ΕΕ έπρεπε να εστιαστεί σε τρεις κυρίως τομείς: (α) την εκπαίδευση των νέων σε θέματα πολιτειότητας (citizenship) μέσω της εμπειρίας στην ΕΔΕ [μέσω εκμάθησης γλωσσών ή δια-εθνικών (transnational) προγραμμάτων], της κοινωνικοποίησης σε ευρωπαϊκό περιεχόμενο (μέσω ανταλλαγών) και της προσπάθειας βελτίωσης της κατανόησης της Ευρώπης και της ανάπτυξής της, (β) «την προσφορά ευκαιριών βελτίωσης της ποιότητας της εκπαίδευσης» με ανταλλαγές πληροφοριών και εμπειριών, δια-εθνική συνεργασία και υποστήριξη της συνεργασίας για παραγωγή διδακτικών υλικών, και (γ) προετοιμασία των νέων για τη μετάβαση στην ενήλικη/επαγγελματική ζωή με τη δημιουργία δια-εθνικών συνεταιρισμών (partnerships) σχολείων, επιχειρήσεων, τοπικών αρχών κ.λπ. και την ενδυνάμωση δια-εθνικών δικτύων ιδρυμάτων γενικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (CEC, 1993: 5-7).

Η Λευκή Βίβλος (White Paper) *Διδασκαλία και Μάθηση: προς την κοινωνία μάθησης* (Teaching and Learning: towards the learning society), που δημοσιεύτηκε το 1995, ήταν ένα ιδιαίτερα σημαντικό έγγραφο, του οποίου η έμφαση δίνεται στη διά βίου εκπαίδευση. Το έγγραφο εντόπισε τρεις κύριους παράγοντες αλλαγής στην εποχή μας: την επίδραση της κοινωνίας της πληροφορικής στην επαγγελματική απασχόληση και τη μάθηση, τη διεθνοποίηση της οικονομίας και την ανάπτυξη και διάδοση της επιστημονικής και τεχνολογικής γνώσης (CEC, 1995). Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα, κατά τη Λευκή Βίβλο, το γεγονός ότι «η κοινωνία του μέλλοντος (...) θα είναι μια κοινωνία μάθησης» (CEC, 1995: 16), στην οποία ευκαιρίες εκπαίδευσης και κατάρτισης θα πρέπει να παρέχονται σε όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας.

Η δημοσιοποίηση το 1997 της έκθεσης της Επιτροπής Μελέτης για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση με τίτλο *Πετυχαίνοντας την Ευρώπη μέσω της Εκπαίδευσης και της Κατάρτισης* (Accomplishing Europe through Education and Training) ήταν επίσης πολύ σημαντική, γιατί η έκθεση τολ-

μούσε να προτείνει την εκ βάθρων επανεξέταση του συστήματος εκπαίδευσης και κατάρτισης. Σε αυτή τη διαδικασία μεταμόρφωσης του συστήματος τέσσερις ευρείς στόχοι αναφέρονται: (α) η Ευρωπαϊκή πολιτειότητα (European citizenship), μέσω ενεργών παιδαγωγικών προσεγγίσεων, αμοιβαίας κατανόησης, καταπολέμησης των διακρίσεων, επέκτασης της διδασκαλίας ξένων γλωσσών και αλλαγής της εθνοκεντρικής προσέγγισης της ιστορίας και της γεωγραφίας, (β) η ενίσχυση της ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας και διατήρηση της απασχόλησης με υιοθέτηση προσεγγίσεων που ενισχύουν τη συλλογικότητα, εστιάζονται τόσο σε συμπεριφορές όσο και σε γνώσεις, ενδυνάμωση της σχέσης εκπαίδευσης-επιχειρήσεων και ενθάρρυνση της διά βίου εκπαίδευσης, (γ) η διατήρηση κοινωνικής συνοχής, με την παροχή μιας ισχυρής βάσης γνώσεων και δεξιοτήτων σε όλους τους Ευρωπαίους, και την ενίσχυση της προσχολικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης ενηλίκων, και (δ) η πλήρης εκμετάλλευση της κοινωνίας της πληροφορικής (CEC, 1997: 50). Για να υλοποιηθούν όλα αυτά, η έκθεση έδινε έμφαση στην «προστιθέμενη αξία» (value-added) και στον έλεγχο ποιότητας, έτσι ώστε «όλοι οι νέοι της Ευρώπης φεύγοντας από το σχολείο να κατέχουν ένα ξεκάθαρο θεμέλιο αναγνωρίσιμων βασικών γνώσεων και δεξιοτήτων» (Field, 1997: 81).

Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Field (1997), η Ομάδα Μελέτης, αντίθετα με τις πλείστες προηγούμενες ομάδες εργασίας σε παρόμοια κοινοτικά έγγραφα, πέρα από την ανταγωνιστικότητα, την κοινωνική συνοχή και τις εξελίξεις της πληροφορικής, έδωσε έμφαση και στην αγωγή του πολίτη (citizenship) και «με την ειδική έκκλησή της για αναθεώρηση της Συνθήκης ώστε να επεκταθούν οι δυνατότητες της ΕΕ, η έκθεση έθεσε ένα ορόσημο (marker) για το μέλλον» (σ. 83).

Ωστόσο, η νέα γενιά των προγραμμάτων (ΣΩΚΡΑΤΗΣ, LEONARDO DA VINCI, YOUTH, TEMPUS III) για τα έτη 2000-2006 δεν συνοδεύεται από ριζοσπαστικές αλλαγές σε σχέση με τις πρακτικές των προηγούμενων ετών, παρόλο που όλα έχουν ανασχεδιαστεί ώστε να καταστούν πιο απλά και ευέλικτα. Κύριος στόχος, τον οποίο υπηρετούν σύμφωνα με την Επίτροπο για την Παιδεία και τον Πολιτισμό Viviane Reding, είναι η προσαρμογή στις νέες συνθήκες και στις αλλαγές της βιομηχανοποιημένης κοινωνίας μέσω του ηλεκτρονικού αλφαριθμητισμού, των γλωσσικών δεξιοτήτων, της κινητικότητας (mobility) και των καινοτομιών (innovation) (<http://>

europa.eu.int/comm/education/newprogr/index.html 19/6/2001). Τα προγράμματα παρέχουν μεγάλο εύρος ευκαιριών, όπως υποστήριξη για συνεταιρισμούς σχολείων - επιχειρήσεων, για ανταλλαγές εκπαιδευτικών, για πρωτοβουλίες νεολαίας, για ανταλλαγές ιδεών, πληροφοριών και πετυχημένων εφαρμογών. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια το 2001 είχε κηρυχτεί σε Διεθνές Έτος Γλωσσών.

21ος αιώνας

Η Διάσκεψη της Λισαβόνας το Μάρτη του 2000 ίσως να σηματοδοτεί την είσοδο σε μια νέα εποχή. Στρατηγικός στόχος της ΕΕ γι' αυτή τη δεκαετία, που τέθηκε από τότε, είναι η Ευρώπη «να καταστεί η πιο ανταγωνιστική και δυναμική στηριγμένη στη γνώση (knowledge-based) οικονομία στον κόσμο, ικανή για αειφόρο οικονομική ανάπτυξη, με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή» (<http://europa.eu.int/comm/education/policyen.html> 15/9/2002). Με βάση αυτή την έκκληση ετοιμάστηκε μια έκθεση (report) για τους συγκεκριμένους στόχους των εκπαιδευτικών συστημάτων, που υποβλήθηκε και εγκρίθηκε από τη Διάσκεψη της Στοκχόλμης το Μάρτη του 2001 (Council of the EU 5980/01 EDUC 23), ενώ το Μάρτη του 2002 στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο στη Βαρκελώνη υιοθετήθηκε ένα λεπτομερές πρόγραμμα εργασίας το οποίο θα εφαρμοστεί με τη χρήση της «ανοικτής μεθόδου συντονισμού». Αυτή η μέθοδος, υποστηρίζεται, σεβόμενη την κατανομή αρμοδιοτήτων που περιέχονται στις ευρωπαϊκές Συνθήκες, ότι παρέχει ένα νέο πλαίσιο συνεργασίας των κρατών-μελών με στόχο τη σύγκλιση των εθνικών πολιτικών και την επίτευξη των κοινών στόχων και στηρίζεται: (α) στον από κοινού εντοπισμό και ορισμό στόχων, (β) σε κοινά αποδεκτά μέτρα-δείκτες επίτευξης και μέτρησης προόδου σε σχέση με τους στόχους, και (γ) σε συγκριτικά εργαλεία συνεργασίας για ενίσχυση των καινοτομιών, της ποιότητας και καταλληλότητας των προγραμμάτων διδασκαλίας και κατάρτισης [ενημέρωση για τις «καλύτερες πρακτικές», για πρωτοποριακά προγράμματα (pilot projects) κ.λπ.] (<http://europa.eu.int/comm/education/policyen.html> 15/9/2002). Επιδίωξη της ΕΕ είναι η όσο γίνεται μεγαλύτερη και ενεργότερη εμπλοκή και των υποψηφίων για ένταξη χωρών σε αυτή τη διαδικασία, κάτι που αποτέλεσε και μια από τις προτεραιότητες των εργασιών της συνάντησης υπουργών στην Μπρατισλάβα τον Ιούνιο του 2002.

Η έκθεση που εγκρίθηκε το Μάρτη του 2001 είναι το πρώτο έγγραφο που επιδιώκει να αποτελέσει μια συγκροτημένη ενιαία προσέγγιση στις εθνικές εκπαιδευτικές πολιτικές και εντοπίζει ως κοινές προκλήσεις τις αλλαγές στον κόσμο της εργασίας που απαιτούν διαρκή προσαρμογή της γνώσης, τη δημογραφική δομή της κοινωνίας, τις ίσες ευκαιρίες/κοινωνική ένταξη και τη διεύρυνση. Οι στρατηγικοί στόχοι για τα επόμενα δέκα χρόνια, οι οποίοι αναλύονται περαιτέρω σε 13 επιμέρους στόχους, είναι: (α) *η ενίσχυση της ποιότητας και αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην ΕΕ* (μέσω αρχικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, ανάπτυξης δεξιοτήτων της κοινωνίας της γνώσης, γενικής πρόσβασης στις τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας, αυξημένης προσέλκυσης στις επιστημονικές - τεχνολογικές σπουδές, και μέγιστης αξιοποίησης των πηγών αναφοράς), (β) *η διευκόλυνση της πρόσβασης όλων στα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης* (μέσω ενός ανοιχτού περιβάλλοντος μάθησης, καθιστώντας τη μάθηση περισσότερο ελκυστική στους νέους και στους ενήλικες, και υποστηρίζοντας τον ενεργό πολίτη, τις ίσες ευκαιρίες και την κοινωνική συνοχή), και (γ) *το άνοιγμα των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στον ευρύτερο κόσμο* (μέσω ενισχυμένων δεσμών με τον κόσμο της εργασίας και της έρευνας, ανάπτυξης επιχειρηματικού πνεύματος (spirit of enterprise), βελτίωσης της διδασκαλίας ξένων γλωσσών, ενίσχυσης της κινητικότητας/ανταλλαγών και ενδυνάμωσης της ευρωπαϊκής συνεργασίας σε τομείς όπως η αναγνώριση τίτλων σπουδών) (<http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.cfm> 25/5/2001).

Το λεπτομερές πρόγραμμα εργασίας καθορίζει για καθέναν από τους 13 επιμέρους στόχους τα ζητήματα-κλειδιά (key issues) (αναφέρονται 42 συνολικά), χρονοδιαγράμματα, δείκτες μέτρησης προόδου και τομείς για ανταλλαγή εμπειριών και ανάπτυξη συνεργασίας. Καθορίζει ακόμα και τη διαδικασία παρακολούθησης της προόδου και ενημέρωσης των κρατών-μελών γι' αυτή. Για την ετοιμασία προτάσεων υλοποίησης όλων αυτών έχουν συσταθεί και εργάζονται ομάδες ειδικών από όλα τα κράτη-μέλη, με την καθοδήγηση και εποπτεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Κουτσελίνη, 2000, 2005).

Σύνθεση θέσεων για την έννοια της ΕΔΕ

Συνθέτοντας τις διάφορες θέσεις που έχουν εκφραστεί στις πιο πάνω επίσημες διακηρύξεις, αλλά και σε ακαδημαϊκές αναλύσεις για την έννοια της ΕΔΕ, μπορεί να λεχθεί ότι η ΕΔΕ είναι σε ό,τι αφορά τη **φιλοσοφία**, τη **γενική θεώρηση**, τις **αρχές** που τη χαρακτηρίζουν και τους **στόχους** που επιδιώκει:

- ένας τρόπος ανοίγματος επιπλέον χώρου ελευθερίας στην εκπαίδευση
- εστίαση στη δημοκρατία, τον πλουραλισμό και τη διαπολιτισμικότητα
- μια δυναμική και εξελισσόμενη έννοια, η οποία αφορά εκπαίδευση στην *Ευρώπη* (ό,τι συμβαίνει καθημερινά στα ευρωπαϊκά σχολεία), εκπαίδευση *σχετικά με την Ευρώπη* (διδασκαλία - μάθηση σε μαθήματα κυρίως γεωγραφίας και ιστορίας) και εκπαίδευση *για την Ευρώπη* (προετοιμασία των νέων για τις απαιτήσεις ζωής και εργασίας)
- μια στάση της νόησης βασισμένη σε ένα σύνολο αρχών, οδηγιών ή αξιών για να μας βοηθήσουν όλους να φτάσουμε στην κατανόηση της ενότητας μέσω της διαφορετικότητας και των υποχρεώσεών μας ως πολιτών της Ευρώπης
- μια ευρεία και δυναμική έννοια, που μπορεί να προωθηθεί σε τρία επίπεδα: (α) την *ευρωπαϊκή εργήγορση*, που περιλαμβάνει κατανόηση της ευρωπαϊκής γεωγραφίας και ιστορίας, καθώς και της εξέλιξης της ΕΕ, (β) τις *σχέσεις στην Ευρώπη*, που περιλαμβάνουν τις δεξιότητες επικοινωνίας των νέων με τους άλλους Ευρωπαίους και την κατανόηση των σχέσεων και αλληλεξαρτήσεων, που υφίστανται σε ευρωπαϊκό και οικουμενικό επίπεδο, και (γ) την *ευρωπαϊκή πολιτειότητα (citizenship)*, με την ανάπτυξη υπευθυνότητας απέναντι στην Ευρώπη και τη διαμόρφωση ευρωπαϊκής ταυτότητας
- ένα σύνολο εμπειριών, που σκοπό έχουν να ενδυναμώσουν τους νέους ανθρώπους να λειτουργήσουν άνετα στην Ευρώπη
- η εξάλειψη μιας υπερβολικά άκαμπτης, θετικιστικής και εθνοκεντρικής θεώρησης και η έμφαση σε αξίες που έχουν προκύψει μέσα από την πορεία στο χρόνο, όπως οι πιο κάτω:
 - διάθεση για κατανόηση, υπέρβαση της προκατάληψης και αναγνώριση αμοιβαίων συμφερόντων, με ταυτόχρονο σεβασμό της διαφορετικότητας
 - αποδοχή των διαφόρων πολιτισμών, με ταυτόχρονη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας του καθενός

- σεβασμός των νομικών υποχρεώσεων και δικαστικών αποφάσεων μέσα στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- διάθεση για αρμονική συνύπαρξη και αποδοχή συμβιβασμών, στην περίπτωση ύπαρξης διαφορετικών συμφερόντων
- υπεράσπιση της ελευθερίας, της πλουραλιστικής δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δικαιοσύνης
- ανάπτυξη ενός συστήματος παραγωγής και οικονομικών ανταλλαγών ανάμεσα στα κράτη, που να είναι ταυτόχρονα παράγοντας ατομικής και κοινωνικής ευημερίας και πολιτικής επάρκειας
- έγνοια για τη διατήρηση της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας οικολογικής ισορροπίας
- διάθεση για διατήρηση της ειρήνης στην Ευρώπη και στον κόσμο
- επιθυμητές αλλαγές στα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών-μελών, οι οποίες θα συμβάλουν ώστε οι μαθητές στα σχολεία να συνειδητοποιήσουν την πραγματικότητα της Ευρώπης και να αποκτήσουν ικανοποιητική γνώση και αντίληψη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στη γεωγραφική, ιστορική και πολιτιστική της μορφή και να αναπτύξουν την ικανότητα να ζήσουν και να λειτουργήσουν στο πλαίσιο της Ευρώπης
- συνεργασία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και η βελτίωση της πληροφόρησης για την ιστορία και τον πολιτισμό της Ευρώπης, προκειμένου να καλλιεργηθεί στους νέους η ευρωπαϊκή συνείδηση.

Μέσα από όλο αυτό το μάγμα θεωρήσεων αναδεικνύονται και οι διαφορετικές προσεγγίσεις/εμφάσεις του ζητήματος της ΕΔΕ. Αρκετοί ακαδημαϊκοί αποδίδουν περισσότερη σημασία στην *πολιτική διάσταση* (ελευθερία, δημοκρατία, πλουραλισμός, πολιτικά δικαιώματα, τήρηση των νόμων, ισονομία). Πολλοί άλλοι, ιδίως πολιτικοί ηγέτες, βλέπουν την ΕΔΕ κυρίως μέσα από οικονομικό πρίσμα και η έμφασή τους αφορά την *οικονομική διάσταση* (προετοιμασία των νέων για τον αυριανό κόσμο εργασίας, δεξιότητες που απαιτούνται για οικονομική παραγωγικότητα και επικοινωνία, διατήρηση κοινωνικής-πολιτικής σταθερότητας, επιστημονική έρευνα, τεχνολογία και ανάπτυξη). Η *κοινωνική/πολιτιστική διάσταση* της ΕΔΕ, που τονίζεται από άλλους μελετητές, αφορά τις θεμελιώδεις αξίες του ευρωπαϊκού πολιτισμού, ενότητα μέσω της διαφορετικότητας, τον ενεργό Ευρωπαίο πολίτη, τα ανθρωπίνια δικαιώματα και την αλληλοκατανόηση των ευρωπαϊκών λαών και πολιτισμών.

Πολλοί αναλυτές τονίζουν ότι υπάρχει σοβαρός κίνδυνος, με την υφιστάμενη κυριαρχία των οικονομικών επιδιώξεων σε βάρος των πολιτιστικών και πολιτικών, να έχουμε ένα ετεροβαρές ή και μονοδιάστατο αναλυτικό πρόγραμμα, στο οποίο να κυριαρχούν τα ωφελιμιστικά στοιχεία σε βάρος των ανθρωπιστικών στοιχείων, της προσωπικής ολοκλήρωσης, της ενεργού ανάμειξης στα κοινά, της αγωγής του πολίτη και της κριτικής σκέψης. Είναι, επομένως, ιδιαίτερα σημαντικό η προσέγγιση του ζητήματος της ΕΔΕ να αγκαλιάζει με σφαιρικό τρόπο όλες τις πτυχές της εκπαίδευσης και να συμβάλλει ώστε να προσφέρεται στα παιδιά ένα ισορροπημένο αναλυτικό πρόγραμμα, που να αποσκοπεί πραγματικά στην οικοδόμηση ολόπλευρα αναπτυγμένων προσωπικοτήτων, ικανών να ανταποκριθούν στις συνθήκες που ο 21ος αιώνας δημιουργεί στην Ευρώπη. Η όσο το δυνατό πιο ισορροπη έμφαση σε όλες τις επιδιώξεις –πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές– είναι απαραίτητη προϋπόθεση για επιτυχή προώθηση της ΕΔΕ και ανταπόκριση στις απαιτήσεις των καιρών.

Συναφές είναι και το θέμα του επιδιωκόμενου βαθμού ενεργητικότητας του νέου Ευρωπαίου πολίτη και η αντίθεση ανάμεσα στην ελάχιστη και στη μέγιστη θεώρηση της πολιτικής του αγωγής. Η πρώτη αφορά ουσιαστικά την παροχή πληροφόρησης και αγωγής για αξίες και για διαμόρφωση ταυτότητας, και η δεύτερη την ενεργό και κριτική εμπλοκή των μαθητών στα δημοκρατικά θέματα και διαδικασίες της Ευρώπης. Η πρώτη παραπέμπει σε παραδοσιακές παιδαγωγικές προσεγγίσεις, ενώ η δεύτερη, που επιδιώκει έντονα την κριτική κατανόηση και αμφισβήτηση από μέρους των νέων, απαιτεί προσεγγίσεις που προωθούν την ενεργό μάθηση, την κριτική εγρήγορση, τις δεξιότητες συμμετοχής και δράσης, την ανεξάρτητη σκέψη και τη συνεργατική μάθηση.

Αναμφίβολα, η κριτική κατανόηση και αμφισβήτηση είναι ένας σημαντικός παιδαγωγικός στόχος, που δεν θα πρέπει να υποτιμάται ή να τίθεται σε δεύτερη μοίρα. Γι' αυτό, και πέρα από τις τυχόν διαφορές απόψεων σε ό, τι αφορά την έκταση της επιδιωκόμενης ενεργού εμπλοκής των μαθητών στα κοινά, είναι απαραίτητο να υπάρχει ουσιαστική και συνειδητή προσπάθεια ώστε αυτοί όχι μόνο να μάθουν για την Ευρώπη και να ενστερνιστούν τις ευρωπαϊκές αξίες αλλά και να ενεργοποιηθούν προσωπικά και ομαδικά, συμμετέχοντας ενεργά στη μελέτη και προσπάθεια επίλυσης προβλημάτων και στις δημοκρατικές διαδικασίες σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Με άλλα λόγια, η νέα αυτή διάσταση του αναλυτικού προγράμματος που ονομάζεται ΕΔΕ θα πρέπει να συμβάλει ώστε αυτό να ξεπεράσει τον εθνοκεντρισμό του και να ανοιχτεί στα πανευρωπαϊκά ζητήματα, να προετοιμάζει τα παιδιά για ζωή και εργασία σε μια ενωμένη Ευρώπη, να καλλιεργεί, πέρα από τις εθνικές και τις ευρωπαϊκές αξίες, να προωθεί την κριτική εγρήγορση και συμμετοχή στα κοινά στο επίπεδο της τοπικής κοινωνίας, του κράτους και της Ευρώπης. Η καλλιέργεια της διάθεσης για υπεράσπιση της ελευθερίας, της πλουραλιστικής δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δικαιοσύνης θα πρέπει να εστιάζεται πια σε ολόκληρη την ήπειρο αλλά και στον υπόλοιπο πλανήτη. Μεγάλη σημασία θα πρέπει να αποδοθεί στις στάσεις και δεξιότητες που απαιτούνται για αρμονική συνύπαρξη, επικοινωνία και συνεργασία με ανθρώπους άλλων κρατών και διαφορετικών πολιτισμών.

Συνθέτοντας τις απόψεις που έχουν εκφραστεί για το **περιεχόμενο της ΕΔΕ στο αναλυτικό πρόγραμμα**, μπορεί να λεχθεί ότι μια νέα ισορροπία πρέπει να αναζητηθεί ανάμεσα σε θέματα εθνικού και τοπικού ενδιαφέροντος από τη μια και ευρωπαϊκού περιεχομένου από την άλλη. Μερικά πράγματα χρειάζεται να αντικατασταθούν και άλλα απαιτούν μια νέα ερμηνεία. Στην περίπτωση της διδασκαλίας ξένων γλωσσών, αυτό σημαίνει ότι περισσότερες ξένες γλώσσες, συμπεριλαμβανομένων λιγότερο διαδεδομένων, θα πρέπει να προσφέρονται και η διδασκαλία να αρχίζει σε πιο μικρή ηλικία. Το αναλυτικό πρόγραμμα θα πρέπει να συμβάλλει στη σταδιακή οικοδόμηση ενός γεωγραφικά και χρονικά ανοικτού, αλλά και δυναμικού ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου με τρεις κύριες διαστάσεις: (α) τη διαρκή και εφ' όρου ζωής επέκταση και ανανέωση του αποθέματος γνώσης, (β) την ενδυνάμωση της πολιτειότητας (*citizenship*), η οποία να στηρίζεται στην ενεργό αλληλεγγύη και αμοιβαία κατανόηση της πολιτιστικής ποικιλίας που συνιστά την ευρωπαϊκή μοναδικότητα και πλούτο, μέσω της προβολής των κοινών ευρωπαϊκών αξιών και της ανάπτυξης της αίσθησης ότι ανήκουμε σε έναν κοινωνικά και πολιτιστικά κοινό χώρο, και (γ) την απόκτηση των *ικανοτήτων* που είναι απαραίτητες για *εργοδότηση* σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο εργασίας, όπως η διαρκής δημιουργικότητα, η ευελιξία, η προσαρμοστικότητα, η δεξιότητα «να μάθεις πώς να μαθαίνεις» και η δεξιότητα επίλυσης προβλημάτων. Ωστόσο, το πρόγραμμα δεν θα πρέπει να εξιδανικεύει ούτε να απλοποιεί την Ευρώπη, διότι αυτή είναι πο-

λύπλοκη, πλουραλιστική και ικανή τόσο για θετικά επιτεύγματα όσο και για απάνθρωπες συμπεριφορές.

Το περιεχόμενο αυτό του αναλυτικού προγράμματος μπορεί να αναλυθεί σε γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις απέναντι σε αξίες, στα οποία οι περιορισμοί χώρου δεν επιτρέπουν την εκτενή αναφορά.

Σε ό,τι αφορά την **οργάνωση μάθησης του αναλυτικού προγράμματος** για καλύτερη προώθηση της ΕΔΕ, μπορεί να λεχθεί ότι συστήνεται αυτή να αποτελεί οργανικό μέρος του αναλυτικού προγράμματος, να θεωρείται στο πλαίσιο οικουμενικών θεμάτων και να παρέχει μέσο εξέτασης θεμάτων, όπως η πολυπολιτισμικότητα και οι ίσες ευκαιρίες. Επίσης, πρέπει να έχει *διαθεματικό χαρακτήρα* και να αφορά το περιεχόμενο και τις μεθοδολογίες του επίσημου αναλυτικού προγράμματος, το ανεπίσημο ή «κρυμμένο» αναλυτικό πρόγραμμα, το ήθος του εκπαιδευτικού ιδρύματος, τις πολιτικές για εξωσχολικές δραστηριότητες και εμπειρίες, τις πολιτικές για την προσωπική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη των μαθητών και τα προγράμματα επαγγελματικής ανάπτυξης του διδακτικού και άλλου προσωπικού. Η ΕΔΕ προωθείται καλύτερα μέσα από ένα πρόγραμμα που συμπεριλαμβάνει: (α) αναγνώριση της αξιοπρέπειας και της κεντρικής θέσης του ανθρώπου, (β) κοινωνική διάσταση, κοινωνικά δικαιώματα και υποχρεώσεις, αγώνα ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό, (γ) ισοπολιτεία, απόρριψη διακρίσεων και προκαταλήψεων φύλου και φυλής, κατανόηση αξίας της ισότητας, (δ) διαπολιτιστική διάσταση, αξία της ποικιλίας και του ανοίγματος σε έναν πλουραλιστικό κόσμο, και (ε) οικολογική διάσταση.

Απαιτούνται επίσης και αλλαγές που αφορούν γενικότερα την **οργάνωση και τη διοίκηση της εκπαίδευσης**. Η ΕΔΕ, όπως έχει επισημανθεί, πρέπει να συμπεριλαμβάνει *ανταλλαγές μαθητών, φοιτητών και εκπαιδευτικών* (έτσι ώστε οι νεαροί πολίτες της Ευρώπης θα πρέπει πια να γνωρίζουν ο ένας τον άλλο κατά τη διάρκεια της νεότητάς τους και όχι μόνο αργότερα κάτω από τους αποξενωτικούς και ανταγωνιστικούς όρους της αγοράς εργασίας), *ανταλλαγή εμπειριών* σε εκπαιδευτικά θέματα ανάμεσα σε όσους εμπλέκονται στο εκπαιδευτικό σύστημα και σε όλα τα επίπεδα (ιδεωδώς), την *εμπειρία της ζωής* σε άλλα κράτη-μέλη και γενικότερα την απόκτηση *εμπειρίας της ευρωπαϊκής διάστασης και κοινωνικοποίησης σε ευρωπαϊκό συγκείμενο*.

Η προώθηση της ΕΔΕ απαιτεί επίσης και κάποιες **θεσμικές αλλαγές**, που αφορούν κυρίως την, σε κάποιο βαθμό, **εναρμόνιση** των εκπαιδευτικών συστημάτων και την **κατάρτιση/επιμόρφωση** των εκπαιδευτικών στα θέματα της ΕΔΕ. Ειδικότερα, απαιτείται αμοιβαία αναγνώριση των πτυχίων και άλλων τυπικών προσόντων ή καλύτερα επέκταση της εθνικής θεώρησης των προσόντων στην ολότητα της ΕΕ, διαφάνεια, μερική εναρμόνιση των εκπαιδευτικών συστημάτων, με βάση τις κοινές επιδιώξεις και πάντοτε με σεβασμό στις εθνικές ιδιαιτερότητες και ευαισθησίες, αρχική κατάρτιση εκπαιδευτικών και επιμόρφωση των εν υπηρεσία εκπαιδευτικών σε ό,τι αφορά γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που απαιτεί η διδασκαλία με βάση την ΕΔΕ.

Επίλογος

Η ΕΔΕ είναι ένα φαινόμενο πολυδιάστατο και πολυεπίπεδο, που αγγίζει όλες τις πτυχές της εκπαίδευσης· γι' αυτό και δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια απλή προσθήκη στο αναλυτικό πρόγραμμα ή κάτι το απλό και επιφανειακό. Οι τομές που απαιτούνται στο αναλυτικό πρόγραμμα είναι ουσιαστικές και βαθιές, και συνεπάγονται αλλαγές σε τομείς της παιδείας, όπως στις παιδαγωγικές προσεγγίσεις, στην προετοιμασία των εκπαιδευτικών, στα σχολικά εγχειρίδια και βοηθήματα.

Είναι, κατά την άποψή μας, απαραίτητο κάθε ευρωπαϊκή χώρα που επιζητεί ένα εκπαιδευτικό σύστημα κατάλληλο για τις ανάγκες της εποχής μας, αναλύοντας το τοπικό και ευρύτερο συγκείμενο, αντλώντας από τις εμπειρίες άλλων και λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες επιδιώξεις και προσανατολισμούς της, να δρομολογήσει την προώθηση της ΕΔΕ σε όλα τα επίπεδα, έτσι ώστε στο αναλυτικό της πρόγραμμα να υπάρχει ισορροπία και αρμονία ανάμεσα στην εθνική και την ευρωπαϊκή διάσταση και να δίνονται μεγαλύτερες δυνατότητες επίτευξης των στρατηγικών στόχων της παιδείας.

Στο θέμα βεβαίως εμπλέκονται πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές σκοπιμότητες και συμφέροντα σε πολλά επίπεδα, και η προώθηση της ΕΔΕ, πέρα από τις διακηρύξεις, στην πράξη αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα. Ελπίζουμε το άρθρο αυτό να συμβάλει, έστω και λίγο, προς τη σωστή κατεύθυνση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Δαγρόγλου, Π.Δ. (1999). *Η νέα Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (πρώην Συνθήκη ΕΟΚ): Η Συνθήκη του Μάαστριχτ (Ευρωπαϊκή Ένωση)*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα.
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, C177, 6.7.1978.
- Κακαβούλης, Α. (1993). *Ευρωπαϊκή διάσταση στην παιδεία: Ερευνητική προσέγγιση – προβληματισμοί*. Αθήνα.
- Κακαβούλης, Α. (1994). *Ο Έλληνας εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή του διάσταση*. Αθήνα.
- Κουτρούμπα, Κ. (1998). *Η διδακτική της ιστορίας της νεότερης Ελλάδας υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Διδακτορική διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας - Παιδαγωγικής - Ψυχολογίας, Τομέας Παιδαγωγικής.
- Κουτσελίνη, Μ. (2000). *Εκπαίδευση και ένταξη στην Ευρώπη*. Διάλεξη στο Ζηνώνειο Ανοιχτό Πανεπιστήμιο. 1/11/2000.
- Κουτσελίνη, Μ. (2005). «Η εκπαίδευση στην Κύπρο μετά την ένταξη», στο Α. Κ. Αιμιλιανίδης (επιμ.), *Προτάσεις πολιτικής: Η Κύπρος μετά την ένταξη*. Λευκωσία: Power Publishing, 185-212.
- Παντίδης, Σ., & Πασιάς, Γ. Κ. (2004). *Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση: όψεις, θεωρήσεις, προβληματισμοί*. Αθήνα: Gutenberg.
- Πασιάς, Γ. Κ. (2006). *Ευρωπαϊκή Ένωση και εκπαίδευση: ο θεσμικός λόγος και εκπαιδευτική πολιτική, 1950-1999*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σουμελής, Κ. (1995). *Εκπαίδευση και εκπαιδευτικά συστήματα στις χώρες-μέλη της Ε.Ο.Κ.* Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Ξενόγλωσση

- Commission of the European Communities (1974). "Commission communication on education in the European Community", *European Community Bulletin*, Supplement 3/74.
- Commission of the European Communities (1985a). "A people's Europe: reports from the *ad hoc* committee", *European Community Bulletin*, Supplement 7/85.
- Commission of the European Communities (1985b). *The completion of the internal market*. Luxembourg: Office of Official Publications.
- Commission of the European Communities (1992). *Treaty on European Union*. Luxembourg: Office of Official Publications.

- Commission of the European Communities (1993). *EC education and training programmes, 1986-1992: Results and achievements: An overview*. Luxembourg: Office of Official Publications.
- Commission of the European Communities (1995). *Teaching and learning: Towards the learning society*. Luxembourg: Office of Official Publications.
- Commission of the European Communities (1997). *Study Group on Education and Training Report: Accomplishing Europe through Education and Training*. Luxembourg: Office of Official Publications.
- Council of the EU 5980/01 EDUC 23, March 2001. Retrieved from <http://europa.eu.int/com/education/policy/en.htm>
- Field, J. (1997). *European Dimensions: Education, Training and the European Union*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Flouris, G., & Pasias, G. (2003). A critical appraisal of curriculum reform in Greece (1980-2002); trends, challenges, and perspectives. *European Education*, 35(3), 73-90.
- Lenaerts, K. (1994). Education in European community law after Maastricht. *Common Market Law Review*, 31, 7-41.
- Moschonas, A. (1998). *Education and training in the European Union*.
- Mulcahy, D.G. (1994). Social education in the European Community. *The Social Studies*, 85(2), 83-88.
- Official Journal C 038*, 19/02/1976.
- Pollack, M.A. (1994). "Creeping competence: the expanding agenda of the European Community", *Journal of Public Policy*, 14(2), 95-145.

Abstract

The European Dimension of Education (EDE) is a significant issue for current European education policy. The article presents the evolution of the interest and policies of the European Communities regarding education and training in general and the EDE in particular. Four periods of increasingly more active interest in education, as well as the current strategic emphasis on education as a means to reach the most advanced knowledge society, are briefly described. Furthermore, the concept of the EDE is analyzed in terms of: (a) its general scope, principles and goals; (b) its curriculum content; (c) its curriculum approach; (d) its relation to educational administration and organization. Different approaches to the issues are examined; more specifically, the emphasis on the political, socio-cultural or economic dimensions

leads to different views of the EDE. Similarly, the extent of students' critical political action encouraged by schools is also a controversial issue. Finally, the writers express their belief that the European educational systems should seek a balance between their national and European dimensions.

Ανδρέας Θεοδορίδης
Υποψήφιος διδάκτορας

Μαίρη Κουτσελίνη
Αναπληρώτρια καθηγήτρια
Πανεπιστήμιο Κύπρου